

631 13239-2X

187

М

ЩИНИ

12239 та їх задобрювання.

(з 14 малюнками і 1 картою).

Видання Ю. Ю. Соколовського.

1908 р.

✓ 1995

БІБЛІОТЕКА

1938
Воружчів 1941 г.
№ Т. Н.

О. Мицюк.

1987

195

Про піски Полтавщини та їх задобрювання.

(з 14 малюнками і 1 картою)

ЦНБСХБ
1956

Видання Ю. Ю. Соколовського.

52

1986 г.

13239 631.5(47.7/3.1)

8 38
ПОЛТАВА.

13 ТРА 2016

Друкарня Ф. Шіндлера, Кузнєцька вул., свій буд.
1908 р.

Передмова.

Як складав я цю книжку, то мав своєю метою:

I. Пособити ознайомленню людей Полтавщини — переважно селян з тією земсько-казенною організацією по задобруванню пісків через розведення лісів, котра вже шість років, як працює в губернії;

II. Пособити своїм досвідом самим організаторам сього діла — полісовщикам, і особливо тим із їх, котрим доведеться працювати вперше, і, загалом кажучи, пособити поширитись і ідеї і самому розведенню лісів на пісках, так потрібному і так важному, як в інтересах поодиноких людей, так саме і в інтересах всієї держави.

Зложена ця книжка українською мовою через те, що справді це є єдино нормальний шлях для всяких зносин з Українським народом з боку служащих йому чиновників і особливо тоді, коли вони бажають, аби нарід той од їх міг дечому навчитися.

Наприкінці засилаю свою ширю подяку тим добродіям, які дали мені можливість спожити потрібні для моєї роботи офіціальні, ніде не публіковані, матеріали і, переважно, цифрові данні, а саме ось кому:

Керманичому природньо-історичним музеєм Полтавського губернського земства М. О. Олеховському, Таксатору корпусу лісничих В. М. Борткевичу, старшому запасному Лісничому Гадяцького лісництва д. Клусевичу, Помогачеві Лісничого Кременчуцько-Полтавського лісн. І. М. Стебловському та Лісничому Прилуцького лісництва д. Гоппену. Коли-б не їхня допомога, я ледві чи зміг-би зробити своє діло.

Автор.

м. Полтава.
20-го жовтня, 07 року.

Про піски Полтавщини та їх задобрювання.

I. Про піски взагалі.

По тому, відкіля взялися різні піски, їх поділяють на три роди: *приморські, суходольні та прирічні.*

Перші викидаються морем з його глибин на берег і тягнуться понад ним. Другі, це—висохше дно колишнього моря, або озера, од котрих в наш час тільки й сліду засталося, що розкидані то там, то сям величезні пісчані обшири. Такі піски стріваються де-небудь по суходолах, оддалені як од моря, так само і од річок. І треті—прирічні піски. Се ті, які викидаються на берег річками і потім жовтими смугами лежать по над ними.

Випадки так чи инакше піски зпочатку зовсімди бувають розсипчасті, їх частки не держаться купи, і найменшому вітру з ними вільно грати, їх мести. Через те то вони й звуться в цю пору *метючими.*

Зостатись їм такими, чи зарости травною, це вже залежить од волі людей, хазяїнів.

Сами піски, як ніщо їм не мішає, потроху вщухають і протягом більшого чи меншого часу заростають травами і иншою рослиною. Алеж як почасти часто орать по таким місцям, або безугавно пускати на їх худобу, то пісок розбивається і знову стає метючим. Особливо не гаразд, коли його одводять під пастівник худобі. Трави-бо там дуже не багато, вона тільки де-не-де стирчить самітними стеблами, а худобі треба наїстись. От вона і бродє од травини до травини, сама як слід не наїдається, а пісок збудуражує, дивись, і

по тих місцях, де він зовсім було заріс травою. Тоді він знов мететься, знову робе не тільки нікому непожиточне діло, а дуже і дуже шкідливе, бо замітає, як побачимо далі, ниви, городи, а іноді то навіть і хати (див. малюнки 1 та 2).

Як коли на такому метючому піску прикореняться зіньоваті. До його вітром приганяються піщинки і осідають у затишку. Зіньоваті росте в гору, а за ним росте і пісчана могила. Такі часті могили по пісках звуться *кучугурами*, а в Полтавщині здебільшого *горбами* (дивись малюнки 3 та 4).

А як облишить котрийсь час збивати пісок худобою та не орати на йому, то він незабаром поймається одразу рідкою травою, а далі більш і більш густою, або як кажуть, *дерном*.

Після цього хоч ніхто і не садив, а починає пробиватись на пісках де яка лісовина, як от осокір, береза, сосна та інші. Легеньке насіння з різних дерев далеко навкруги розноситься вітром, а іноді цьому допомагають і доброхотні сіячі: худоба та різні птахи.

Де які з їх, як наприклад дрозд, або зойка годуються насінням лісових дерев, а годуючись розносять його навкруги і часто гублять.

Помогають в сійбі вівці і інший скот—він в шерсті своїй іноді заносить насіння лісових рослин і розгублює по пісках. Наноситься також всяке зерно, а поміж ним і лісове, водою річок під час повіді. Спаде вода, насіння зостається на берегах і, попавши на гарне місце, проростає.

Та ждати, доки отаким способом засіються піски, розуміється, було б дуже не по хазяйському, через те-бо і беруться за навмисне задобрювання їх.

Як подивитися на луки та потім перевести очима на піски, що поросли травою, то не може не

Малюнок 1-й. Пісчана кучугура Гусинської якомії Київського Св.-Троїцького монастиря, Переяславського повіту. (Монастирські піски заносять городи, ліси, озера і хати селян с. Гусинець).

кинутись у вічі, як дуже не однакове на їх вбраннє. Луки такі зелені, аж весело дивиться, а трава на пісках сіра-сіра, аж половà, дивишся на неї, і хочеться тобі позіхати. Така ріжниця з'ясовується ось чим.

Як на тілі в людей, так і в рослин є особливо уразливі місця. Та рослина, котра росте на пісках, дуже терпить і од жаркого сонця і од тертя по їй пісчинками, як мете їх вітер. От щоб не загинула бідна рослина од таких ворожих умовин, природа наділяє її здатністю покривати ті вразливі місця особливими сірими волосинками, які її зберігають од великої посухи і обороняють од нагаданого вже тертя пісчин. Од цих вже волосків і весь малюнок пісків, вкритих травою, має свій особливо характерний вигляд.

Всі піски мають ту особливість, що дуже швидко вбирають в себе воду, котра дощем, чи як инше, попадає на їх, а напивавшись, не скоро висихуються.

II. Про піски Полтавщини.

Всі піски, які тільки стриваються в межах Полтавської губернії по їх походжінню є не приморські і не суходольні, а *прирічні*. Це добре видно з приложеної в кінці книжки карти, на котрій особливими знаками означені всі піски Полтавщини. Майже скрізь вони тягнуться, і се примітна їх особливість, по лівим, низьким берегам річок, бо праві береги скрізь високі, горяні. Попростягались вони собі і понад такими маленькими річками, як Бурчак, Удай, Трубіж, Берестова, і понад більшими, як от Дніпро, Псьол, Стула, Ворскла, а як подекуди, то лежать піски і понад виміраючими річками, що перестали текти і повернулися на болота, як, наприклад, Супой і т. и.

Найчастіше прирічні піски Полтавщини мають такий вигляд, як от показує приложенний малюнок № 4.

Як почати в якому небудь місці на Полтавщині копати в глиб землі і дивитися на пласти ґрунту, то побачимо, що вони залягають в такий черзі (дивись сторчовий розріз р. Ворскли): чорнозем, льос, глина, *білий пісок*, зелений пісок, крейдяний, блакитний мергель, фосфоритний пісок, крейда і т. далі в глиб, і що перший шар *піску* лежить на чималій глибині*). Опинився ж він зверху, де ми стріваємо його зараз, тільки з допомогою річок, котрі, вимиваючи свої долини все глибше і глибше, перерізали верхні пласти ґрунту, доки не досягли до піщаного пласту.

Після свого пісок легко був винесений водою на берег і відціль його рознесло, а місцями то й досі ще розносе, вітром далеко навкрузи.

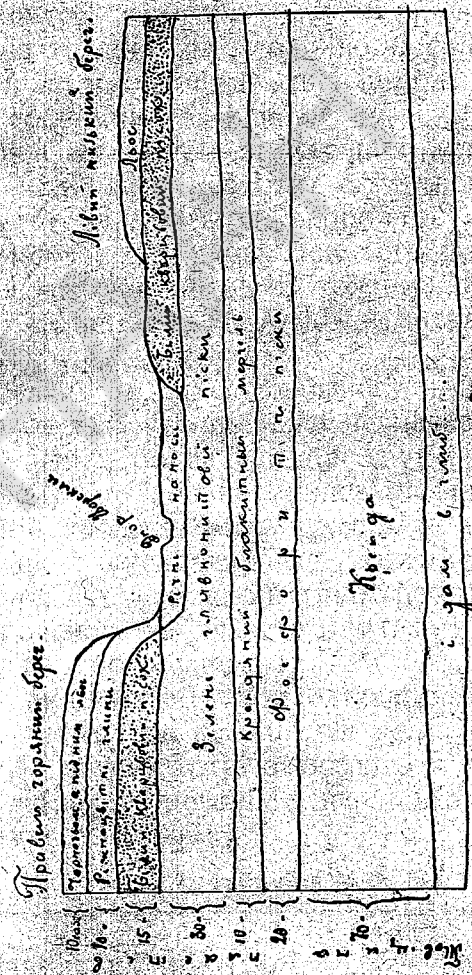
Коли саме в нашій Полтавщині річки вперше почали виносити піщаний пласт на гору, ми не знаємо. У всякім разі це було дуже давно, бо винесені на верх піски сами встигли було скрізь зарости лісами.

Потім вже, коли людей дуже намножилось, то вони для своїх потреб стали вирубувати ліси і землю з-під їх розорювати. Можна і зараз знайти таких старих дідів, котрі могли б посвідчити, як на тому чи іншому місці, де зараз мететься пісок, стояли раніш великі бори.

По де-яких місцях, як от в Золотоношському, Переяславському, Полтавському та Гадяцькому повітах, і досі ще ростуть на пісках остатки таких лісів (див. малюн. 5 і 6). Їх трошки зовсім, а проте вони все таки переводяться. Люди наче не добачають їх важної особливості.

*) Під Полтавою на двадцятім сажні він тільки починається.

Сторчовий розріз долини р. Ворскли.

З цього малюнку, наприклад, видно, що р. Ворскла вже промила увесь пласт білого кварцового піску; от через те по всій її довжині ми й бачимо багачко пісків, тоді як по течії річок, що не домілися до цього пласту, пісків зовсім не стрівається.

Досить пісчаний ґрунт із під такого сплундрованого лісу призначити під оранку, або-ж під пастівник, і він вже готовий стати метючим піском.

Через те, що цієї особливості наші діди не хотіли чи не вміли підмічати і цінити, ми дожились зараз до сумних наслідків.

Майже всі найбільш страшні метючі піски в Полтавщині лежать по тих саме місцях, де росли колись величезні гаї та діброви. З малюнку № 5 читач побаче, що місце соснового бору завойовує почасти метючий пісок. В кожному повіті такі приклади трапляються, можна сказати, дуже часто.

І досадно те, що ся необачність в поводженню з лісом, се халасування його не має собі а-ніякого виправдання, бо на пісчанім ґрунті із під сплундрованого лісу тільки якийсь рік-два можна мати середній урожай жита, гречки чи чого другого; потім ще на недовгий час годитиметься він і під пастівник. А далі такий ґрунт робиться неродючим, розсипчатим, білясто-жовтим, і вітер починає розносити його навкруги.

Так чи инакше, а по Полтавщині по сей час ми маємо більш ніж вісімдесят одну тисячу десятин всіх пісків, котрі залягають в окремих повітах і дають процент від всієї і вгодної і не вгодної землі ось який:

Таблиця № 1.

Назвиська повітів.	І вгодної і невгодної землі в повіті десят.	Із тієї купя піску десяти.	Процент піску од всієї площі повіту.
Переяслівський . . .	374620	19326	5,1%
Золотоношський . . .	405190	14443	3,5%
Кобеляцький . . .	336270	9229	2,8%

Назвиська повітів.	І вгодної і невгодної землі в по- віті десят.	Із тієї купи піску десятин.	Процент піску од всєї площі повіту.
Кременчуцький	313980	8513	2,7%
Миргородський	243480	8310	3,4%
Костянтиноградський	556610	5873	1,10%
Полтавський	310300	4866	1,6%
Зіньківський	206060	3874	1,9%
Гадяцький	225320	3590	1,6%
Хорольський	303150	1416	0,46%
Роменський	238120	703	0,29%
Лохвицький	241800	596	0,25%
Лубенський	214610	310	0,14%
Прилуцький	299810	127	0,04%
Пирятинський	299220	100	0,04%
	4568540	81110	1,78%

Як одкинуть останні п'ять повітів, то піски займають собою 2,4⁰/₁₀₀ од всієї площі губернії і у всякім разі, в Полтавщині із кожних сто десятин землі треба одкинуть *дві дес. (або 2⁰/₁₀₀)* на пісчані негодности. От яка сила пропадає марно у нас землі.

Та цього ще мало. Треба знати, що більша половина пісків—метючі; вони все ширяться і ширяться. І невеличкий вітер, дивись, вже гонить дрібніші піщинки все далі і далі, засипаючи ними все, що тільки не стрівається по дорозі: родючу чорноземну нивку, і луки, річки і ліси, хати й городи (див. малюн. 1, 2).

Як станеш їхати із с. Хоцьок на Переяслів, то кидається в вічі дуже невеселий мальюнок. Метючі піски вже багачко засипали жовтими смугами чорної ріллі, та й не вгавають, а воюють таки все далі та далі.

Малюнок 2-й. Та-ж кучугура, що й на першій малюнку, тільки з другого боку.

В селі Каратулі, того-ж таки Переяслівського повіту, до останніх років люде що року мусили переділювати землю, бо пісок заносив чорноземлю і ширився, тоді як родючої землі ставало все менше. А раніше, ще в 1886 році, частина їхньої вгодної обчеської землі, засипаної піском, була зовсім виключена з переділу.

Як не спиняться піски біля с. Шишаки, в Миргородському пов., то річка Псьол буде засипана пісками і зупиниться її течія, а сеж найкраща річка в межах Полтавщини.

Часто буває і так, що піски одного хазяїна заносять вгодні землі другому і т. и, т. и, (див. малюнки 1 і 2).

Можно-б навести багацько прикладів в цім напрямку, та я гадаю годі і цих, аби кожному стало ясно: чим саме шкодливі піски і *хазяїну, і сусіди, і всьому краю.*

Між иншим, це давно вже стало ясным і для правительства, котре ще в сорокових роках минулого століття пробувало задобрювати піски садкою лісів. Саджено тоді і сосну, і дуб, і шеляг, але садка та робилася натуральною повинністю, не питаючись на те згоди у селян.

Через те й траплялося, що при таких садках парід сам робив перешкоди цим роботам. Наприклад, ті жолуді, що треба було садить, иноді селяне нищечком обварювали в окропі, а вже потім садили їх негодящими.

А далі, як такі силомиць розведені ліси перейшли опісля 1861 року до селян, то ці останні їх майже скрізь *скоро ж і сплюндрували.*

Так в селі Ліплявому, Золотоношського пов. тепер біля тисячі десятин метючих пісків на місці соснового бору, колись розведеного селянством вишенаведеним засобом.

В с. Жовнині, того-ж таки повіту, на місці ко-

лись розведеного площею у вісімсот десятишелягу, тепер тільки де-не-де зосталось маячити окреме стебло.

Як сказано раніш, бути піскам метючими чи задернілими-це цілком залежить од волі хазяїнів і, властиво, од того, щоб на пісках в міру орати і пасти худобу, а от воля-то хазяїнів для нашого діла, на жаль, і не може бути доброю. Се краще зрозуміється, як я почну здалека.

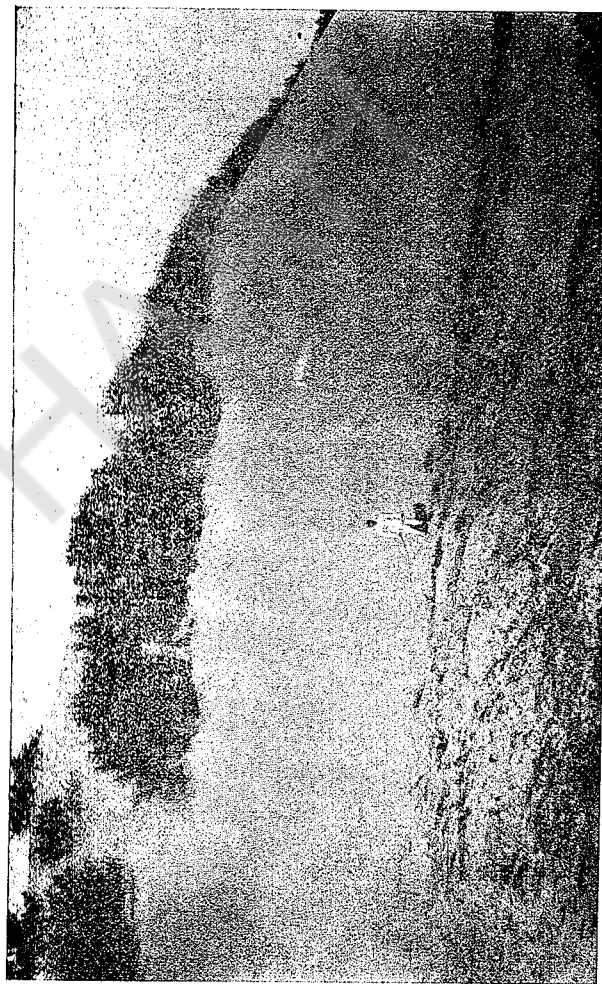
Більш двохсот літ тому назад, як свідчить історія України, селяне володіли родючими землями, а козацька виборна старшина теж мала свої землі. Після скасування на Україні автономного ладу, козацька старшина получила дворянство, з проміж якого й вийшли прапращіди теперішніх поміщиків-дворян. Далі, за царицю Катерину, вільні до тієї пори українські селяне з усіма своїми землями були віддані в кріпацтво. А вже, як виходила воля в 1861 році, селянам були наділені землі, поміж якими попала і частина пісків. Щоб було більш зрозуміло, скільки міста займають зараз піски, порівнячи з землями вгодними наводю 2 таблиці по Переяслівському повіту:

Таблиця № 2.

Назвисько власників пісків.	Скільки піску десятин.	Який процент од всього піску.
В сільських громад	14,438	75%
В монастирів	2,128	11%
Поміщичої та заможних селян.	2,758	14%

А всі вгодні землі, яких в Переяслівському повіті налічується зараз 330,751 десят.*), поділяються так:

*) Дивись Полтавський земський календарь на 1908 рік.

Малюнок 3-й. Кучугура на пісках Гусинської якомії, Переяслівського повіту.

Таблиця № 3.

Назвиська власників вгодних земель.	Скільки десятин вгодної землі.	Який процент од всієї вгодної землі у повіті.
У сільських громад	212,278	64%
У монастирів	4,684	2%
Поміщичої та заможн. селян	113,789	34%

Селянські ж наділи вгодної землі ще в 1861 році були дуже не великі. В однім тільки Костянтинogradськiм повіті давалось на душу по 3¹/₂ дес., а по всіх останніх чотирнадцятьох повітах парізалось тільки по дві десят. і три четверти. А як з часом народу дуже намножилось, то з того часу головний власник пісків—селянство—ще дуже зубожів. По лічбі де яких знавців (*) в 1903 році по всій Полтавщині приходилося в середньому на козаку душу всього тільки одна дес. і сімсот кв. саж., а на душу крестянина тільки три четверти десятини вгодної землі.

Звичайно, що живучи в такім страшеннім убожестві, селянам важко буває вдержатись від того, аби не присіять чого небудь на піску зайвий раз і не попасти на йому худобку. І, справді, ми бачимо, що майже скрізь по губернії худоба безугавно ходить по метючих пісках, а який хоть чуть-чуть задернів, його орють під хліб хоч в чотирі-п'ять років раз. Так в 1901 році по Переяслівському повіту з 19326 дес. піску було пущено під жито 3612 дес.

А се то й робе, як побачимо далі, боротьбу з метючими пісками часто просто таки неможливою.

*) Доброд. Хижняков.

Оце так стоїть справа з пісками в Полтавщині. А тепер через те, що я буду балакати тут про задобрювання їх садкою лісів, то мушу попередити сказати де що об тім, для чого потрібні та чим користні для людей ліси.

III. Про значіння лісу для людей.

Кожному відомо, що великі літні жары дуже шкідливі для всього, як рівно і вітри суховії, або зимою великий холод; і, навпаки, кожний радіє, коли перепадають дощі, котрі зм'ягчають і повітря і землю. От ми зараз і подивимось, яку роль виграє в даннім разі ліс.

Всякому відомо, що літньою добою, в день, спека більш всього дошкуляє на полі і мало примітна в холодку, особливо в лісовому. А вночі завжди холодніше стає на полі, а ніж в лісі, бо ліс набагато ране за день тепло, своїм вітцем, як кожущком, вдержує в себе довше, ніж поле, не зразу, а по трохи, поволі оддаючи його в небо. А так як тепле повітря (дух) іде в гору, а його місце заступає холодніше, то й виходе, що в день (коли в лісі холодоко) повітря вохкою прохолодою тече з лісу по-над розпеченими сонцем суміжними степами, нивами та лугами, а в ночі (коли в лісі тепліше) холодне повітря тече назад із степу в ліс і там нагрівається.

Зімою теж: ліс в ночі поділяє своє набране за день тепло з полем, і через те на суміжних лісом ланах стає трохи тепліше, ніж на далеких.

Так от з усього цього й виходе, що ліс зменшує як великий холод, так рівно і велику спеку, він їх знесилює, робить не так шкідливими для людей і приносить таким чином користь усім людям і особливо ж хліборобам.

Е ще дуже дошкульні суворі вітри, котрі прози-

Малюнок 4-й. Піски с. Прохорівки, Золотоношського повіту. (Отаким здебільшого вигляд мають всі природні піски на Полтавщині).

полюються суховіями. їх хоч не однаково зове, але добре знає і боїться кожен хлібороб.

Там де лісів зовсім немає, цей вітер, як поподме довгий час, то хліба, трави, садовина і рослини пов'януть, бо їх попече суховій. А там де цьому сухому вітрові доводиться дуть через ліси, він набирається вохкості і перестає бути таким шкодливим.

Як схопиться іноді і біжить по небу дошова марка, і коли за нею почнеш пильнувати (особливо добре стежити десь з могили на чистому рівному степу), то побачимо, що дощі часто проминає між засушеним сонцем ниви, а спускається над лісами, простягнувшись по всій їхній довжині і охопивши широкою пасмою сусідніх з лісом нив.

І там, де ліси сплюндровано, дощі, порівняючи з колишнім, стали випадати дуже рідко, посуха стала все частішим і частішим недобрим гостем. Всім також відомо, що ліси дуже задержують вохкості, і, разом з тим, як сплюндровують їх, то дуже зменчується води: болота висихають, озера і річки робляться мілкими; нащо Дніпро, той, загромождений пісчаними просередками, дуже помільчав і становиться менш повноводним.

Ліси дають людям чисте свіже повітря, надвичайно важне для здоров'я. Через це то заможні городяне й виїзять наліто в ліс (як кажуть, на ліс), щоб підправити своє блаженське здоров'я.

Я не стану балакати тут про такі дрібні речі, як от полунишні ягоди, печориці, горіхи та інше, що дає людям ліс, а нагадавши про добрі лісові наслідки для худоби, підлічу саме головне: се той зиск (доход), який дає за рік кожна десятина лісу в нас на Подтавшині. *)

*) Сі пифри мені даскаво дали казенні лісничі Гадяцького, Прилудського, та Кременчуцько-Полтавського Лісництва; в котрих вважається правильне лісове хазайство.

Таблиця № 4.

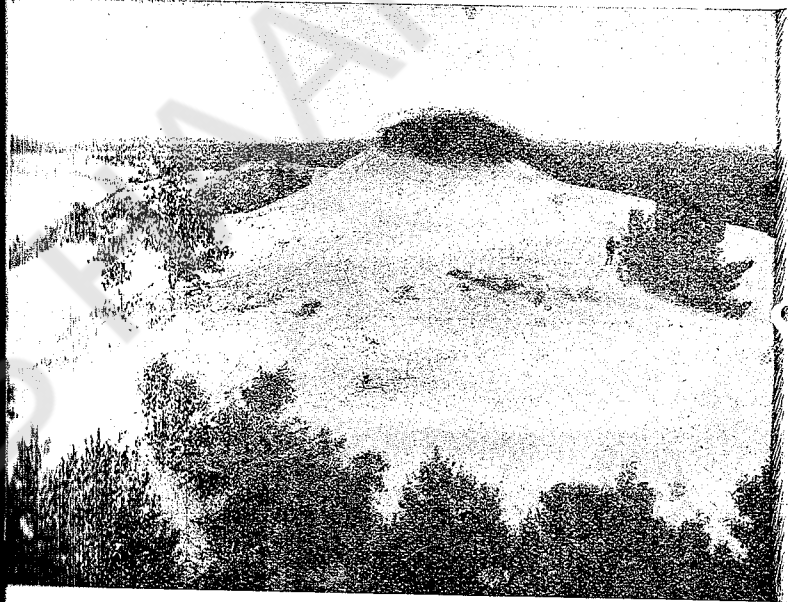
П О В І Т І		Продаєть-ся десяти-на старого лісу за	В кожний рік десяти-дає зиску	
			Р.	К.
В Гадяцькім, Роменсь-кім, Зіньківськім та Мир-городськім повітах.	Дуб чист. в 80 рок.	1320	16	50
	Осика „ „ 40 „	630	15	70
	Ліс з більшістю сос-ни в 100 рок.	1260	12	60
В Золотоношськім та Пе-реяслівськім повітах.	Дуб чист. в 80 рок.	1176	14	70
	Осика „ „ 40 „	612	15	20
В Полтавськім повіті.	Дуб „ „ 80 „	1234	15	50

З цієї таблиці видно, що хто має у нас на По-тавщині сосновий ліс, той що року має собі зис-ку з десятини сосни біля 13 руб.; хто має дуб-овий—той бере на десятині 15 руб. зиску; і в ко-жого є осиковий—той має з десятини теж 15 ру-блів і при всім тим біз всякої втрати на ліс з бо-гохазяїнів і біз всякого пеклування, коли, звіс-но, не лічить лісову сторожу.

Треба ще сказати, що наведений тут прик-лад на сосні попався нам невлучний. По тих же місцях де сосна росте чиста не мішма з інчими поро-дами, то виносе щороку з десятини зиску 20, то і 25 рублів.

Таким чином виходе, що ліс у нас приноси-ть такий зиск, якого далеко не завсїгда можна б-ачити з хліборобської ниви і дуже пользовити-ся не тільки для того, хто ним володіє, а і для сусїд-ів, для сел, городів і для всієї країни.

Тим то нема нічого дивного, що в нас обор-оняють ліси од переводу особливим лісоохран-

Малюнок 5-й. Кучугуристі піски с. Кального, Переяслівського повіту, коло Дніпра на місці колись сплюндрованого лісу.

одним законом, так не милим для власників лісу, і надто застоюються ті ліси, котрі *ростуть по річці, або на пісках* *) По цьому закону карають тих людей, які сплундровують однаково свої чи чужі ліси, а тих, які розводять, хвалять і дають *нагороди грішми* **), медалями або похвальними листами.

Мало того. Ще той, хто розведе ліс, може прохати в казни *задурно розсади* і мати од знавців лісового діла *дарову пораду*, як треба садити, щоб ліс міг добре рости. Особливо все це охоче часться тим із хазяїнів, котрі заходяться розводити ліси на пісчанім ґрунті.

IV. До історії задовбрювання пісків на Полтавщині.

По тих державах Західної Європи, в котрих єсть метючі піски, дуже рано прийнялися за їх задовбрювання і зуміли в цім ділі дійти великих наслідків.

Потреба в такім задовбрюванню пісків *в Росії не менш гостро відчувалася*, але на те або зовсім не потуралося, або коли і зверталася увага, то дуже замало.

По документах, що збереглися од давніх часів по казенних архівах, та по тих рідко де не сплундрованих в Полтавщині саджених лісах, можна дізнатись, що в 1840—50 роках міністер державних маєтків приймав де-які міри до розведення на пісках лісів, та після того казенного почину діло скоро припинилось.

Страшний голод 1891—92 року примусив урядовітьство подбати про кращий доб-

*) Такі ліси беруться під особливу „защиту“, через що й вуться „защитними“. Рубати їх і самому хазяїну можна тільки оді, як дасть на те дозвіл особливий лісоохранительний комітет.

**) є премії в 300 карбован.

робут села. І тоді, як приймалися різні „мѣры, направленныя къ улучшенію сельско-хозяйственно-промышленности“, то звернули увагу і на шкоду від метючих пісків.

В 1893 році міністерство хліборобства та державних маєтків через губернаторів стало збирати відомості об тій, скільки в якій губернії є метючих пісків, та яка од їх шкода.

Полтавський губернатор, одібравши такий звіт, в свою чергу передав його губерському земству, котре, маючи мало фактичного матеріалу для такого одвіту, доручило зібрати його в мисцях завидуючому полтавським природно-історичним музеєм д-ю Олеховському.

І вже на основі матеріалів, зібраних сим добродієм, котрий нарочито їздив по всій губернії, губерська управа зклала і внесла губерському земському зібранню гарно змотивований доклад, в котрим пропонувала якомога швидче прийнятися самому земству за задобрювання пісків. Але те зібрання не згодилося розпочати ці минучі роботи за свій кошт.

Не згодилося-же через те, що не знайшлося в земстві людей, котри-б добре тямали практичний бік справи задобрювання пісків і могли полічити, скільки на те треба грошей. Ці діло було зовсім нове, і потрібних прикладів було дуже небагато. Тай з тих небагатьох, відомих в той час земству, далеко неможна було заохотитись садками. Вони, як на зло, свідчили, мовляючи, про повну неможливість жадного успіху в справі задобрювання пісків.

Ці приклади до того цікаві, що ми не можемо йти далі, не згадавши тут про їх.

Коли треба було обсадити шелягом шляху Кременчугу на с. Піщане, то земству довелося аж два роки клопотатись, доки знайшовся охочий

Малюнок 6-й. Піски с. Кійлово, Переяславського повіту, на місці колишнього сплинутого соснового бору.

на те чоловік, котрий робив садку однієї десяти-
тини цілих три роки, всадивши земських грошей
на більш не менч як сімсот карбованців!

Обсадку шляху з Полтави на Костянтиноград
робилася губерському земству в 350 руб. за
десятину:

За обсадку шляху із г. Переяслова на с. Яго-
тин губерське земство заплатило в 1893 році ліс-
ничому Козінцову по 135 рублів за десятину *).
700, 350, 135 карбованців за десятину—безу-
мовно історичні цифири в справі задобрювання
лісів на Полтавщині—особливо цікаві для нашо-
го часу, коли виявилось, що на розведення деся-
тини шельога, купуючи лозу на посадку і най-
маючи робітників, ніяк не можна витратити
більш як 10-12 карбованців.

Ото же і немає нічого дивного, що маючи такі
ціні, земство не зважилося підняти на свій кошт
такого діла.

І окремі власники, хоч-би й мали велике ба-
жанне дати якийсь лад своїм піскам, *однаке ніяк*
не могли того зробити: їм, як і земцям, це діло
вдавалося надзвичайно трудним, просто непере-
можним.

В таку пору підоспіло з своєю допомогою мі-
ністерство хліборобства та державних маєтків і
поставило сю справу так:

На поміч по розведенню лісів на пісках, вва-
жаючи на їх загально-державне значінне, щороку
призначаються особливі гроші. За ці гроші в
окремі губернії виражені Лісовим департаментом
нарочиті гуртки вчених полісовщиків, котрі і роз-
почали своє діло у нас на Полтавщині з 1900 р.

*) Був і ще один, теж не простий чоловік, котрий виявляв ве-
лику охоту задобрювати піски і, торгуючись, прохав за те з губер-
ського земства тільки... по тисячі карбованців за десятину!

V. Про сучасну організацію работ по задовбрюванн пісків.

Од кожної селянської громади, котра почала на своїм піску робити садку, як рівно і од кожного приватного власника, коли власник садку приставляються доглядати за нею нарочиті сторожі, котрим платять жалування сами-ж власники і де-коли, замість громад, платять їхнім сторожам повітові земства.

Доглядати над такими сторожами по-всьому повіту, а також для порядкування ріжними більш легкими садочними роботами, ставиться особливий з грамотних селян—об'їздний, або як його ще звуть—„земський культурний надзиратель“. Жалування об'їздному плате повітове земство.

Се така адміністрація виставляється з боку земства.

Од казни-ж приставлені для головного порядкування сим ділом особливі полісовщики з спеціальною лісовою освітою.

На один або два повіти є молодчий полісовщик („помощникъ завѣдующаго роботами“), котрий де в чім кориться старшому.

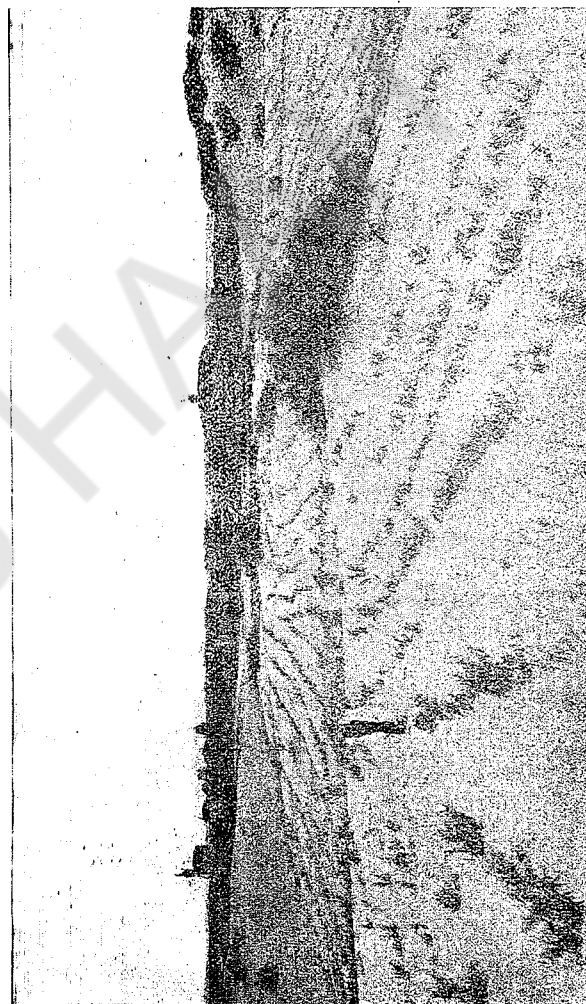
Старчий, („завѣдующій роботами“), доглядає за ділом в п'яти-шести повітах.

Всім в губернії верховоде таксатор („завѣдующій роботами въ губернії“), котрий має постійну квартиру в самій Полтаві *).

*) Зараз губернія поділена поміж полісовщиками так:

Перший район: П'ятівський, Миргородський, Зіньківський, Гадяцький та Роменьський; завідує роботами в першій районі—старший таксатор корпусу лісничих—г. *Полтава*. *Другий район:* Костянтинівградський, Кобеляцький, Кременчуцький, Хорольський та Лубенський пов.; завідує роботами другого району молодш. таксатор—*живе в г. Кременчугу*. *Третій район:* Золотоношський, Переяславський, Пирятинський, Прилуцький та Лохвицький пов.; завідує роботами—молодш. таксатор—*живе в г. Золотоноші*.

Старший таксатор, завідує першим районом, в той же час завідує роботами всієї губернії.

Малюнок 7-й. Однолітня садка шелюгу на метючих пісках с. Прохорівки, Золотоношського повіту.

І нарешті всі гуртки (партії) полісовщиків, скільки б їх не було по окремих губерніях, підлягають центральному уряду по міністерству хліборобства та державних маєтків.

Полісовщики почали своє діло з того, що об'їхали всю губернію, обдивились всі піски та обписали, які вони, і поздймали з їх пляни. Таким чином стало звісним, *скільки є пісків в кожному повіті і які вони, тоб-то чи метючі, чи на-пів-метючі, чи вживаються, як пастівник, чи може розорюються під хліб і т. и.*

Для більшого поспіху діла на поміч казни були запрошені всі повітові земства, котрі з того часу щороку дають тако-ж і з свого боку грошову допомогу.

З наведеної тут таблиці № 5 видно, скільки, наприклад, в 1905 році дали на діло задовбрювання пісків казна і скільки окремі земства; всього-ж казною і земством в той рік дано грошей 16378 рублів.

Таблиця № 5.

Хто дав грошей.	Скільки в рублах.	Хто дав грошей.	Скільки в рублах.
Казна ^{*)}	11828	Кобеляцьке повіт. земство	300
Полтавське повіт. земство	799	Костянтиноградське „	400
Миргородське „	700	Золотоношське „	500
Романське „	150	Переяславське „	500
Білозерське „	400	Прилуцьке „	„
Вінницьке „	500	Пирятинське „	„
Кроменчуцьке „	900	Хорольське „	„

Коли були зібрані про піски необхідні відомості, стали вже захожуватись *коло самого задовбрювання їх.*

^{*)} Жалування полісовщикам платиться *тільки* з казеного авансу і пі в яким разі не із земських грошей.

Полісовщики їздять по всяких закутках губернії, де тільки ни є піски, і розповідають власникам їх, на яким праві дається казенна та земська запомога тому, хто-б забажав задобрювати свої піски лісом. Право-ж се таке:

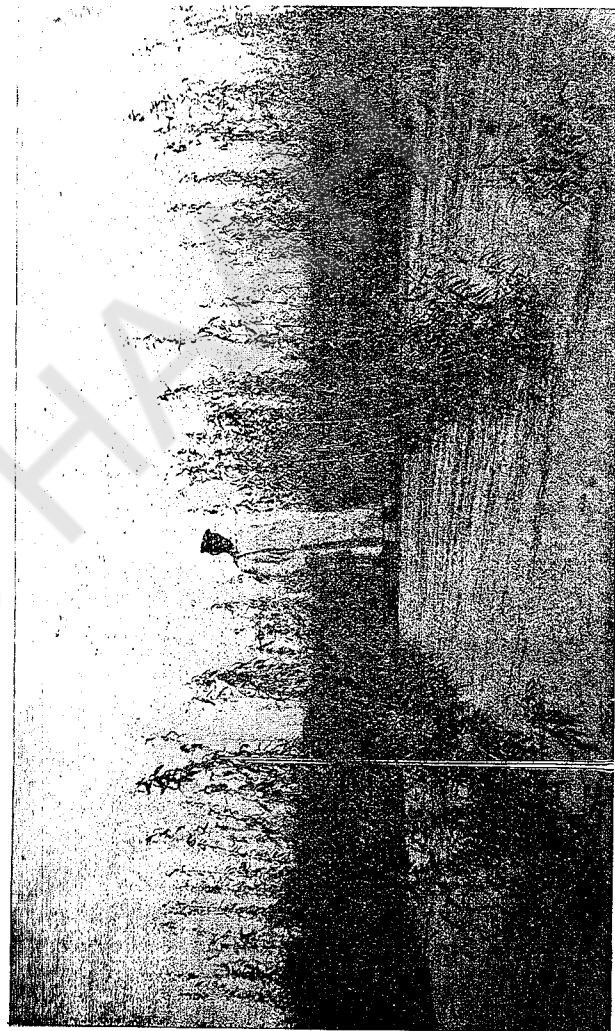
Кождий хазяїн піску, чи селянин, чи князь, чи дворянин який, чи може ціла громада, або тільки він замислив задобрювати свої піски, то може получить собі зовсім задурно садочний матеріял—чи шелюгу, чи розсади—соснової, дубової або якої инчої породи з тих, що пораде для його участку полісовщик.

Через те, що велика більшість хазяїнів не вміють як слід робити садок, то знов таки без грошей полісовщик повинен чи сам приїхати і попорядкувати роботою, чи прислати замість себе для того надзирателя; від хазяїна-ж тільки вимагається окуратна постановка необхідного числа робітників.

Оце так багацько дається запомоги на добровсім людям діло — діло розведення на пісках лісу.

Треба ще знати (особливо це дотикається селянства), що за таку запомогу ніхто і ніколи не візьме ніяких грошей, що земля під земство або казну ніколи не може бути одібраною, і за задобрений лісом пісок податки ні в якій разі не можуть бути збільшеними, а навіть навпаки, як вжеказано вище, за розведення лісів видаються різні нагороди і крім того з земель під розведеним лісом знімаються на 30 років усіякі платіжі державних чи там земських податків.

Як що на садку й буває яка втрата, то се тільки на доставку росади звідтіль, де вона росте до місця пісків звісного хазяїна; тільки й всього. Та і таку невеличку втрату несуть одні окремі власники.

Малюнок 8-й. Таким виріс шелюг за одне літо після того, як його скошено, (що робиться [на першім році після садки], в с. Березані, Переяславського повіту).

* Ст. 810 Уставу Лісового вид. 1893 року.

ники, бо коли росада призначається для сільської громади, то за перевозку її на місце платє земство.

Як хто з окремих хазяїнів хоче почать робити садку, то подає об тім на імя полісовщика писану на простім папері заяву. А як громада, то вона рішучи збирається на сход і простою більшістю голосів ухвалює об своїм бажанню „приговор“. Заява чи приговор подається тому полісовщику, котрий орудує ділом в тім повіті, а як бува, що хто не знає де він живе, то може посилати свою заяву прямо в земську управу і прохать передати її окружному (районному) полісовщику.

Одібравши таку заяву цей останній починає з того, що присоглашає власника зовсім облишити борать пісок під хліб, коли це бува, і також зовсім не пускати худобу на метючі піски, а як таке що вже ніде дітися з худобою, то хоч і пасти її на пісках, але яко мога в менчим числі.

Далі, як що пісок метючий, то перше всього треба починать його втихомирювати, аж доки він повсім не вщухне.

Це робиться через садку найліпше ростучої на піску лози — шеляга (*Salix acutifolia*), яка з усіх рослин на Україні найбільше розповсюджена на пісках.

Примічено, що чим дрібніше пісчане зерно, тим швидше береться на таким піску шеляг; на піску-ж з крупним зерном шеляг росте дуже погано — пнеться, пнеться років зо два, та й потім всихає. Не приймається також шеляг і по тих місцях, де під піском залягає або солонець, або жорства.

Насінням шелягу ніколи не розводять, за те він дуже гарно приймається, як посадити його цілим прутком або одрізками з пужално завдовжки і не тонше карандаша. Слід ще сказати, що шеляг майже єдина рослина, що легко приживається на метючому піску і, що найважливіше, може швидко припинити його рух.

VI. Про садку на Полтавських пісках різної лісови- та доглядання за нею.

Так як частіш всього доводиться діло мати метючими пісками, котрі поперед утишують розведенням шеляга, то ми й повинні тут говорити раніш про садку шеляга.

Нарубується шеляг для того *не молодшим двом літ* і саме перед тим, як його треба садити. Чим менше пройде часу од зрубки до садіння його в землю, тим краще для діла. Як заготовляється шеляг, то треба пильнувати, аби рубати не розчахували пеньків та товстого кінця самодубини, бо в обох разях дерево загниває і втрачає мало з його пуття. Треба тако-ж доглядати, аби нарубана для садки лоза не зоставалась лежати довгий час під сонцем і вітром, бо од сього вона пересихає і псується, і опріч того, щоб при рубанні переносці та перевозці не обшмигувалась кора на ній. Як трапиться, що в осени зразу зайдуть морози, і нарубаний шеляг зостається не посадженим, то його зберігають до весни так: прикопують його трохи в землю, а верх прикидають нею вершків на три. Так як садиться шеляг під плужні борозни і цілою дубиною, то для того щоб він краще вкладався, обчухрюють на ньому гострою сокирою бокове віття, а кривий прут перерубується на куски. Взагалі шеляг є рослина дуже не примховита: її хоч возьми та посічи на дрібнішні кусочки, а скоро тільки вона буде загорнута в землю, то й проростає.

Садка робиться так. Зпочатку *на сажінь*, або *на два аршини* ряд од ряду, по тичках проводяться плугом борозни, як можна глибче, не мільче чотирьох вершків. Потім в цію борозну вкладається шеляг товщим кінцем під плуг, котрий іде ззаду і привалює його. Тут треба догля-

Малюнок 9-й. Цвохіння садка шелягу в с. Велика-Карагуль, Переяславського повіту.

ати, щоб шеляг розкладався по борозні не рідко, *прут за прутом, кінцями впритул*. На метю-
нім піску на цьому і всій роботі кінець.

А як що доводиться робити садку на за-
дернілих пісках, то двох борозен не досить, бо
як так посадить, то шеляг зійде, трохи пожевріє,
а потім, заглушений травою, всихає. В такому разі
доводиться садити трохи інакше.

Проводяться не в розор, а *в склад* по дві бо-
розни так, щоб рілля з одного боку привалювалась
до ріллі з другого. В ці дві борозни укладаються
прути шелягу і привалюються другими двома бо-
розами, в котрі ще раз вкладають шеляг і потім
ще раз загортають проорюванням не однієї, а
двох рядом положених нових борозен, так що з
обох боків складу проводиться по чотири борозни;
зсіх же борозен рядом таким чином вийде аж
вісім. Як дивиться збоку на ці вісім борозен, то
здається, наче дві грядки простяглися разом.
Переступивши од ріллі на сажинь або півтора
знову так само роблять далі.

Шеляг в обох разях кладеться на саме дно бо-
розни, а коли який прут прикро не приорюється
плугом, то його прикопують лопатою, щоб він
такий зовсім не виглядав із борозни.

Щоб засадить десятину піску, треба, дивлячись
по шелягу, *од $\frac{3}{4}$ до $1\frac{1}{4}$ куб. саж.*

По тих місцях, де пісок не рівний, а з кучугу-
рами, по котрих не зручно, або й зовсім не можна
робить плугом прямі борозни, роблять трохи
інакше. Вивозять плуг на верх кучугури, роблять
по їй першу *кружну* борозну, потім, спускаючись
потроху наниз, підперізують і далі усю кучугуру
такими-ж самими борознами. При такому проо-
рюванню борозен, кучугура завсігди застається
ліворуч од орача, а рілля одвалюється собі вниз
і не засипає борозни. Коли оборють такими бо-

рознами усю кучугуру, то розкладають по їм шеляг, заводять знову плуга з гори і вдруге привалюють його борозною, ідучи аж до низу. Можна починати кружні борозни і знизу, ідучи потроху вгору, тільки в такому разі буде дуже важко на худобу.

На дуже крутих кучугурах, котрих не можна оборювати кружними борознами, садяться шеляг під лопату невеличкими одрубками, котрі зариваються в землю замість борозен в канавки рядками. Такі одрубки (черенки) садяться іноді під особливу залізну лопату, що зветься *мічем**), хоч правда, це робиться дуже рідко.

Числене та довголітнє розведення шелягу згаданою казенною організацією на наших полтавських пісках показало, що краще всього та й найдешевше садити його не весною, коли звичайно садяться інша лісовина, а в *осени*. Сього правила вже завжди і дотримують, змиляючи йому тільки коли-не-коли, як по якій небудь причині не встигають впоратись з роботою в осени.

О весні, коли виявиться що за зиму вітер повидавав прут з борозен, треба його чим швидче знову прикопати в землю. Іноді буває в одну весну що прикопаєш, а його знов видме, в такому разі треба доглядати за ним і знову-ж прикопувати.

Через два-три роки після садки (дивись на малюнку 7 однолітню, а на 9 двохлітню шелягову садку) метючий пісок зовсім вщухає, місцями на йому і трава починає рости, і тоді настає пора садити поміж шелягами більш високоцінну лісовину, як от сосну, дуб і т. и. Се справді так і робиться. Наприклад в Золотоношському повіті по шелягу вже посаджено більш ніж двісті десятин

*) Дивись малюнок на сторінці 25.

Малюнок 10-й. Однолітня соснова садка на пісках добродія Чайковського, біля с. Домонтова, Золотоношського повіту.

сосни. Малюнок 11 показує чотирьохлітню соснову садку проміж розведеним зпочатку шелягом).

Задернілий пісок не вимагає, щоб обов'язково поперед на йому садився шеляг—він і так годящий для садок сосни, дуба і инч., хоч, правда, часом для швидчішого росту сих пород і садять поперед або заразом з ними і шеляг.

З високоцінних лісових пород для посадки на пісках вибираються ті, котрі легко можуть на їх рости. Краща над другі породи з цього боку є безперечно звичайна сосна (*Pinus silvestris*).

Сосна садиться росадою, котру вирощують із насіння в особливих розсадниках. *) Як саме це робиться, ми тут переказувати не будемо, бо за для пісків, як вже казано раніш, по заяві власників, дається росада в потрібнім числі і задарма. Саме садіння у нас робиться скрізь *весною*, бо осінні садки не добре прикореняються.

Грунт готується для сього зовсім просто. Беруть звичайний плуг і з осени проводять ним по всьому пісчаному участку, призначеному в садку, борозни *в розор на 2—3 арш. одну од одної і вершків в 3—4 завглибишки*. Коли сосну треба садити поміж шелягом, то борозна для сосни проводиться посередині, між двома рядками шеляга. Ще зручніш проводить ці борозни *двох-одвальними* плугами, які нарочито заведені при кожнім з повітових земств і, по розпорядженню полісовщика, даються для работ всім охочим без грошей. Як натякає і саме назвисько, такий плуг оре землю і зразу одкидає її на два боки, зоставляючи широку і чисту борозну.

Весною, як тільки одтануть піски, полісовщики зараз-же розсилають соснову та иншу росаду тим власникам чи громадам, котрі своєчасно по-

*) Такі розсадники ще звуться „питомниками“.

дали про те заяви і ще з осені наготовили на своїх пісках плужні борозни для садки сосни.

Чотири роки тому назад, коли ще полсовитки не встигли завести в Полтавщині своїх власних розсадників для пісчаного дла, доводилося всяку росаду виписувати по чугунці здалека. Везеться було вона аж з під Варшави, поприє та зникчеськіє за дорогу ні на що, посадиш її, а вона ще дорожні засхла. Таким чином деяким власникам пісків живосилом одбили всяку охоту розводити ліс.

Зараз же дійшли до того, що в кожному маємо повіті є розсадники і розміщені вони так, що як є вдовольняють потребу звільної округи. При таких умовах росада йде з землі в землю, свіжа, як то кажуть, не клята не мнята, втрати на пересилку стали самі невеличкі.

Зараз на піщані повіті губернії ось скільки розсадників:

В першому районі*)—(розсадники заведені в кожному повіті)—12, на 13 десятинах.

В другому районі—(заведені в повітах Кобеляцьк., Кременчуцьк. і Костянтиногр.)—4 розсадн. на 7 десят.

В третьому районі—(заведені в Переяславській та Золотоношській повітах)—3 розсадн. на 8 десят.**).

В тих місцях, де далеко навкруги шеляг зовсім не стривається на пісках, заведено нарочиті шелягові плантації, як от в Миргородському повіті з їх увесь прут іде на садку по метючим піскам прилягаючої округи.

Привезену на місце росаду треба не гаючись зняти з воза, розшити лантухи, чи рогожі, в які

Малюнок 11-й. Четирьохлітня соснова садка на піскахъ добродія Булаха, біля с. Велика-Карагуль, Переяславського повіту.

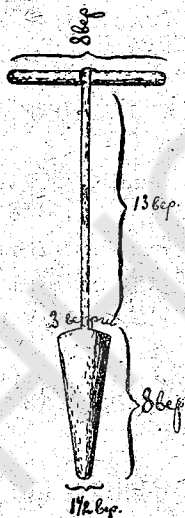
*) Дивись на сторінці 16, унизу.

**) Таким чином наприкінці 1907 року на Полтавщині було під розсадниками усього 28 десят.

затюковують її, і потім прикопав рядками в невеличку канавку так, аби корінці зовсім заховалися в землю, а тільки зелене верхів'я було зверху. Боронь боже дозволить, щоб корінці продулися вітром, або засушилися од сонця; тоді росада скоро псується, і може статись, що з того садіння не буде ніякого пуття. А ще краще, коли прикопати росаду на тім місці, яке буде нею засаджуватись.

Так прикопавши треба ждати приїзду полісовщика, або кого там він пришле, щоб порядкувати садінням.

Сама садка робиться у нас на Полтавщині скрізь на один манір—під особливий залізний струмент з дерев'яною ручкою, що зветься *мічем*. (Дивись малюнок і на йому міру в вершках). Можна робити садку і без міча, да тільки обхо-

Міч, котрим садиться
всяка росада.

диться тоді вона геть дорожче. Наприклад під просту лопату можна посадити в день штук триста розсадин на чоловіка, тоді як за той же час під міч пара людей може посадити в п'ять а то й вісім раз більше. Потім, коли садка робиться під лопатку, то як не дивись, а все-ж богацько корінців позагинаються на дні через те, що на ділі лопатою не завжди зробиш таку глибоку ямку, щоб в неї як раз вставилася розсадина. А під міч щілина пробивається легко і при всім тим на таку глибину, яка саме й потрібна по довжені корінців розсадині.

Мічі, як і двох-одвальний плуг, придбані кождим земством нарочито для того, щоб по розпорядженню

полісовщика давати їх задарма всім тим, хто-б тільки не забажав скористатись ними для садіння.

Всяка садка повинна робитись по змозі під доглядом дотепної людини-полісовщика чи об'їздного, котрому—про те вже казано—ні грошей, ні харчів з боку хазяїна давати зовсім не треба.

Попереду наколочують в діжечку з коров'ячого калу, глини, та водиріденької грязюки, в котру вмочають окремі пучки розсади і обачно кладуть в цеберку з водою. Обмочуються корінці і кладуться в воду на те, щоб тим самим захистити їх од гарячого соняшного проміню і не дати висохнути од вітру.

А ще простійше й краще не розводити тієї грязюки, а держати увесь час розсаду корінцями в одній воді, обережно виймаючи по одному тоді, як вже зроблена мічем ямка.

Далі робітники розставляються по парі на кожду борозну. Той, що з мічем, веде перед і роє на дні борозни щілину; другий, що з цеберкою, йде за ним і, вийнявши розсадину з цеберки, опускає її корінцями в щілину і держить за верхушку доти, доки перший знову не вдаре обіч мічем і міцно не притисне корінця росадини землею по всій глибині щілини. Переступивши по борозні далі четверті на три або й на аршин од першого місця знову робиться щілина, опускається в неї росадина і так далі...

Однолітня соснова садка виглядає так, як показує малюнок 10-й.

За скільки років діла вже добре дізналися, що однолітня і дволітня соснова розсада є *найліпшою для садки*. Сосонка трьох літ і більша для садки хоч і йде, та хуже приживається проти однолітки

та дволітки і разів в 5—6 дорожче обіходиться сама посадка.

На кожду *десятину* пісків дається з розсадників *дурно по десять тисяч* розсадин, і як-би їх купувати, то довелось-б заплатити не менше *п'яти карбованців*.

Сосну раніш розводили чистою, а тепер по змозі мішма з другими породами, такими, як дуб, клен американський, окація і инш., бо мішана садка здоровіша на сосну і крім того ця остання в такім разі швидче росте.

На кращих пісках ростуть, як вже казано, і другі рослини, як от дуб, клен, в'язь, осокір, осичина і багацько инших^{*)}. На яким місці краще розводить те чи инше з сих пород, се дає раду в кождім окремім случаї полісовщик. Саме ж садіння їх в землю робиться точнісінько, як і садка сосни.

Де-не-де^{**)} ще стріваються хазяїни, що розводять сосну не розсадою, а сіють її насінням, або-ж прямо шишками; та така робота веде за собою велику грошову втрату, а пожитку з того занадто мало, а то так і зовсім не бува.

Опитом дійшли, що всяку лісовину саме краще розводить розсадою, і тільки один дуб добре приймається, бувши посаджений насінням (жолудем) прямо на поле під плужні борозни, хоч проте і його садять переважно росадою.

Відколи почалось задобрювання пісків під орудою полісовщиків і до першого січня (января) 1907 року по всій Полтавщині розведено ось скільки лісу:

^{*)} На пісках можна по де яких місцях розводити і виноград, (багато виноградників розведено вже в Таврії, на пісках по над Дніпром).

^{**)} Як в с. Клищенях, Золотоношського пов.

Таблиця № 6.

Роки.	В скількох людей зроблена садка.	Посадка в десятинах.			Всього десятин по роках
		Сосип.	Листових пород.	Шелягу.	
1900 рік	13	3		606	609
1901 „	51	81		1209	1290
1902 „	77	195		787	982
1903 „	127	360		1235	1595
1904 „	199	411		497	908
1905 „	202	361	16	357	734
1906 „	393	345	33	396	774
	1062	1756	49	5087	6892

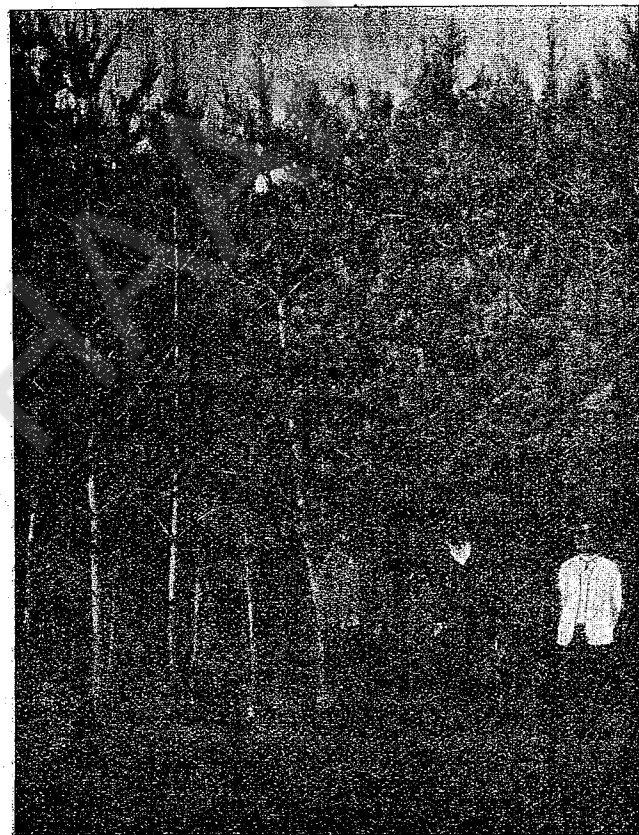
І як од загального числа садок — 6892 десят. — одкинуть на круг 10—12% пропажі, то вийде що за сім років работ розведено на пісках Полтавщини *шість тисяч десятин лісу*.

Між иншим дуже цікаво бачить ким розведено оті ліси; для прикладу я навожу *Переяславський повіт*.

Таблиця № 7.

По Переяславському повіту піску:	Всього дес. піс- ку.	Розведено на ньому садок в де- сят.	Процент
В сільських громад	14438	388	2,7%
У поміщиків	2758	285	10,3%

З цієї таблиці видно, що на кожну сотню десятин пісків поміщики вже розвели лісу *десять десятин*, тоді як селяне, в яких піску мається в *сім раз більше*, засадили тільки *дві з половиною десятини*.

Малюнок 12-й. Двадцятилітня соснова садка на пісках добродія Масюкова, коло с. Вобрику, Гадицького повіту.

Тепер ще скажу де що об тім, як треба ходи-ть за зробленою садкою.

Однолітню шелягову садку в *першу-ж* пізню осінь, або ранню весну, треба скосити гострою косою, або сокирою через те, що після цього вона добріше прикореняється, пускаючи над землею за-мість тонкої, кволої одностеблиці, цілий пишний кетях лозин (див. малюн. 8). Як бува, що не зко-ситься шеляг через що небудь, то він все-таки ростиме, (див. малюн. 9). хоч і не так гарно, аж до першої зрубки. *) Дальшішу-ж рубку, треба взяти собі за правило, робить *раз* в чотирі роки. Перестоювати сей срок не треба давати, бо при-рост її після цього зовсім малий, а корінь до того застарюється, що часто опісля зрубки зовсім не в силах давати од пенька молодих паганців.

Не зайвим буде тут навести, що крім первих років наробується в чотирьохлітте з десятини шелягу *10—15 куб. саж.*, що при середній в Полтавщині ціні на шеляг *п'ять рубл. саж.*—дає зиску не менче 50 карб., а на *один рік впа-дає до 15 карб. з десятини.*

Тільки деколи, більш в тих случаях, як хазяїн заможний, полісовщик, бува, допомагається, щоб в перше літо була якийсь раз прополота соснова садка, щоб не глушила трава, а то її майже ніколи не полють, і про те вона добре собі росте.

Як-би гарно не була саджена сосна, та однаково і инша яка з високоцінних лісових пород, і якіб не були гарні живчики розсади, а одначе—в пер-ше літо з цієї садки всихає примірно штук двад-цять на сотню. Це процент цілком нормальний. На місцях загибших на другу весну слід підса-дити нових розсадин. Як бува, що й на друге

*) Як порівняє читач малюнок 8 *скошеної* двоохлітньої шеляг. садки і мал. 9,—*некошеної*, то зразу йому стане ясно, що ско-шувати вигідніш.

літо чимало всохне садки, то треба зробити підсадку і на третю весну.

Як трохи підростуть соснові садки (див. мал. 12), то, бува, хазяїни підчухрують їй бокові гилки; цього ніяк не треба робити, бо це підчухрування дуже і дуже шкідливе для деревця.

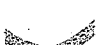
І нарешті після того, як зробиться соснова, шелюгова чи яка інша садка, стає на черзі важне завдання. Щоб зберегти садки і дати їм гаразд прикоринитись, *треба зовсім облишити пускати на їх худобу*, аж доки молодий лісок не підніметься так заввишки, що худобина не зможе достати скусити верхушку. Після-ж того, як ліс виросте з під пики худоби, знов можна пускати пастись її по лісу, бо такої великої шкоди, яку вона може зробити низенькій садці, тоді вже не буде.

13239

Карта нісїв Полтавщини.

Пояснення :

- Піски
- Межа губерні
- Межа повіту
- Залізниця

